

ЮВІЛЕЙ БУЗЬКИХ ГОЛЕНДРІВ: 400-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ ПЕРШИХ КОЛОНИЙ НА ЗАХІДНОМУ БУЗІ

Аналізується програма і хід ювілейних святкувань з нагоди 400-річчя перших голендерських колоній на Західному Бугу, організованих німецьким Товариством «Материнська колонія Нейдорф та дочірні колонії (Бузькі голендри)» у співпраці з місцевими органами влади самоврядування у прибузьких регіонах трьох сусідніх держав – України, Білорусі та Польщі.

Ключові слова: бузькі голендри, колонії, історія, пам'ятний знак, Західний Буг, Україна, Білорусь, Польща, Волинь.

Анализируется программа и ход юбилейных торжеств по случаю 400-летия первых голендерских колоний на Западном Буге, организованных немецким Обществом «Материнская колония Нейдорф и дочерние колонии (Бужские голендры)» в сотрудничестве с местными органами самоуправления в прибужских регионах трёх соседних государств – Украины, Беларуси и Польши.

Ключевые слова: бужские голендры, колонии, история, памятный знак, Западный Буг, Украина, Беларусь, Польша, Волинь.

Analysiert werden das Programm und der Verlauf der Festveranstaltungen anlässlich des 400. Jahrestages der ersten Kolonien am Westlichen Bug, die vom Verein „Mutterkolonie Neudorf und Tochterkolonien (Bugholendry)“ e.V. in Zusammenarbeit mit den örtlichen Selbstverwaltungsorganen in den Bug-Regionen der drei Nachbarländer Ukraine, Weißrussland und Polen organisiert wurden.

Schlüsselwörter: Bugholländer, Kolonien, Geschichte, Gedenktafel, Westlicher Bug, Ukraine, Weißrussland, Polen, Wollhynien.

The program and the course of anniversary celebrations on the occasion of the 400th anniversary of the first Hollender's colonies in West Bug, organized by the German Society “Maternal Colony of Neydorf and the daughter colony (Bug Hollenders)” in cooperation with local self-government bodies in the adjacent regions of the three neighbouring states – Ukraine, Belarus and Poland are analyzed.

The article provides a brief historical reference about the Bug Hollenders as a kind of ethnic group of Dutch-German origin. Migrating to the east, the Hollenders borrowed many of the peculiarities of the material and spiritual culture of the Slavic peoples in which they lived.

The content and forms of festive events are revealed in details, their significance for further studying, popularizing and honouring the history of Bug Hollenders is stressed as well. The possibility of using the results of anniversary celebrations for the development of historical and regional studies and the creation of an international tourist route is indicated in the article.

Keywords: Bug Hollenders, colonies, history, the memorial sign, Western Bug, Ukraine, Belarus, Poland, Volyn'.

Впродовж 2–5 червня 2017 р. на території трьох сусідніх держав (України, Білорусі та Польщі) відбулося святкування 400-річчя перших голендерських поселень на Західному Бугу. Ініціатором та головним організатором відзначення цього ювілею стало товариство «Материнська колонія Нейдорф та дочірні колонії (Бузькі голендри)» (Mutterkolonie Neudorf und Tochterkolonien e. V. (Bugholendry) з Німеччини (далі «Товариство бузьких голендрів»). Саме ця громадська організація, яка об'єднує колишніх поселенців та їхніх нащадків, у співпраці з місцевими органами самоврядування, науковцями та краєзнавцями вказаних вище країн підготувала цікаву і насичену програму з відзначення цього ювілею. Кульмінаційними моментами святкувань стало відкриття пам'ятних ювілейних знаків у польському селі Мосьціце Дольне, білоруському Домачеві та українських селах Рівне і Забужжя.

© М. П. Костюк, 2017

Бузькі голендри – це своєрідна етнічна група голландсько-німецького походження, що проживала на берегах Західного Бугу впродовж XVII–XX ст. Як вважають дослідники, перші поселення бузьких голендрів були засновані у 1617 р., коли граф Рафал Лещинський підписав привілей для групи поселенців-голендрів з Пруссії. Саме цей документ і дав можливість голендрам заснувати на так званому «голендерському (голландському) праві» дві перші материнські колонії Нейдорф-Нейбров у межах Брестського повіту на березі Західного Бугу. Згодом вздовж ріки на обох її берегах і на різній віддалі від материнських поселень утворилось ще кілька дочірніх колоній.

У межах Волинської губернії поселення бузьких голендрів з'явилися на початку XIX ст. і розташовувались неподалік Західного Бугу на території Гуцанської волості Ковельського повіту. Їх було чотири: Свержовські Голендри, Забузькі Голендри, Замостичі та Новіни.

На рубежі XIX–XX ст. у голендерських поселеннях на Бузі стала гостро відчуватися нестача землі. Тому вони почали розселятися і в інших регіонах Волині, зокрема у Володимирському та Луцькому повітах. Частина ж поселенців, скориставшись державною підтримкою та пільгами в період проведення Столипінської аграрної реформи, переселилась перед Першою світовою війною до Східного Сибіру. У Заларінському районі Іркутської губернії на Піхтинській лісозаготівельній ділянці поблизу річки Тагна вони заснували три нових поселення, у яких вже в середині 1912 р. проживало близько 200 осіб. Всього ж з 1911 по 1915 р. тут поселилося 36 сімей переселенців [1, с.45]. Як це часто роблять переселенці, назви новим населеним пунктам вони дали такі ж, з яких виїхали. Уже в радянські часи їх перейменували у Піхтинськ, Середній Піхтинськ і Дагнік. Під такими назвами вони збереглися до сьогоднішнього дня, але кількість жителів у них за останню чверть століття катастрофічно скоротилася.

Основою голендерських господарств було землеробство, хоча значну увагу вони надавали розведенню коней, корів молочних порід, свиней, домашньої птиці. Займалися також садівництвом, різними ремеслами, торгівлею, поденними заробітками, були хорошими майстрами з меліоративних та інших видів земляних робіт.

В релігійному відношенні голендри належали до протестантів євангелічно-аугсбурзького віросповідання. Центром їхньої парафії були материнські колонії Нейдорф-Нейбров. Релігійну літературу отримували з Польщі, і тому богослужіння проводили польською мовою. Проживаючи тривалий час по сусідству з українцями, у повсякденному спілкуванні голендри стали активно використовувати місцевий діалект української мови з незначними домішками польської та білоруської.

Після початку Другої світової війни в рамках радянсько-німецької угоди від 16 листопада 1939 р. переважна більшість бузьких голендрів, як представників німецької національної меншини, була переселена на територію Західної Польщі у район Вартегау.

Сьогодні більшість бузьких голендрів та їх нащадків проживають у ФРН, де вони 6 листопада 2009 р. заснували Товариство бузьких голендрів (Mutterkolonie Neudorf und Tochterkolonien e. V. (Bugholendry) [2]. Члени спілки займаються активною пошуковою та видавничою діяльністю, відвідують місця колишніх голендерських поселень, спільно з місцевими органами влади, громадами, краєзнавцями та науковцями організовують акції з вивчення, популяризації та вшанування історії своїх предків. Незначна кількість бузьких голендрів проживають також в Канаді, США, Польщі, Білорусі, Росії та деяких інших країнах світу.

На сьогодні етнічна група голендрів не достатньо вивчена дослідниками, хоча публікації наукового та науково-популярного характеру про неї можна зустріти як у друкованих, так і в електронних виданнях України [3], Польщі [4], Білорусі [5], Росії [6], Німеччини [7] та Голландії [8]. На жаль, повномасштабного і комплексного дослідження, що стосується історії голендрів, на сьогодні, через певні причини, не існує.

Святкування ювілею почалося 2 червня. Впродовж дня до Більського повіту Люблінського воєводства Республіки Польща прибували учасники ювілейних заходів з Німеччини, України, Росії і навіть Швеції. Розмістилися гості у мальовничій сільській садибі Седліско Собібор (Siedlisko Sobibór), що розташована неподалік Західного Бугу.

Вже з перших годин зустрічі склалася тепла, навіть родинна атмосфера. І це не було перебільшенням. Зважаючи на специфічну та своєрідну історію голендерських поселень на Західному Бузі, серед учасників зустрічі дійсно було багато родичів, хоча й проживали вони в різних країнах, інколи за тисячі кілометрів один від одного.

Ввечері велика родина бузьких голендрів зібралася за святковою вечерею на свіжому повітрі біля вогнища. Голова Товариства бузьких голендрів Едуард Бютов привітав усіх присутніх, розповів про хід підготовки до святкування такого вагомому ювілею, розповів про основні заходи святкової програми, побажав усім присутнім приємних вражень.

Впродовж вечора гості мали можливість познайомитися, поспілкуватися, обмінятися спогадами, поділитися враженнями. Адже тут зібралося кілька поколінь. Представники старшого покоління згадували своє життя в надбузьких колоніях у міжвоєнні та повоєнні часи, молодші з цікавістю слухали ці розповіді. Долі бузьких голендрів через певні причини склалися по-різному. Їм довелося пережити дві світові війни, у яких багато сімей втратили своїх рідних, по кілька разів і не завжди з власної волі переселятися, піднімати з руїн або ж на нових місцях заново будувати свої садиби і налагоджувати мирне життя. Сибірським голендрам довелося пережити розкуркулення та репресії з боку радянської влади у 20–30-х роках минулого століття. А в роки німецько-радянської війни їхніх чоловіків, як неблагонадійних осіб німецької національності, було примусово мобілізовано до «трудової армії». Але згадували і приємні, радісні та щасливі сторінки свого життя. Здавалося, спогадам не буде кінця. Розходилися вже далеко за північ.

Офіційні заходи з відзначення ювілею голендрів у Польщі відбувалися наступного дня, 3 червня. Розпочалися вони екуменічним богослужінням.

жінням у католицькому костелі села Славатичі (Sławatycze), яке є центром однойменної сільської гміни Більського повіту. Богослужіння почергово вели три священники – пробст римо-католицької парафії у Славатичах священник Мирослав Крупський (ks. Mirosław Krupski), пробст євангельсько-лютеранської парафії Святої Трійці у Любліні пастор Гжегож Брудний (Grzegorz Brudny) та пробст православної парафії із Славатич священник Міхал Васільчик (ks. Michał Wasilczyk) Католицький священник у своїй промові наголосив, що святкові дійства, які відбуваються цього дня, вшановують пам'ять про поселенців, які поселились у Надбужжі кілька століть тому і стали хорошими землеробами та добрими сусідами місцевим жителям. Відзначення ювілею перших голендерських колоній є вагомим фактом не лише для вшанування історії місцевого краю, але й надзвичайно важливою подією для взаєморозуміння і примирення між людьми різних країн. Лютеранський пастор з Любліна нагадав присутнім, що голендри прийшли на Буг як протестанти-євангелісти. Через певні події минулого сьогодні їх тут майже не залишилося, і це є історичною несправедливістю. Вона проявляється у Славатичах навіть візуально, тому що поряд із католицьким храмом стоїть православний, але нема протестантського. Саме наявність трьох храмів найсправедливіше відображала б ту людність, яка свого часу в мирі і добросусідстві проживала на обох берегах Західного Бугу. На завершення своєї промови пастор нагадав присутнім, що голендри, на жаль, не з власної волі змушені були залишити свої рідні місця на Бузі, і провів паралель з відомим біблійним народом, який свого часу теж зазнав вигнання. Урочистості релігійному дійству додавала присутність представників центральної, повітової та гмінної влади, керівництва місцевої прикордонної та пожежної служб, директора та школярів місцевої школи, численної міжнародної делегації голендрів, а також багатьох місцевих жителів. Відчувалося, що місцева влада серйозно готувалася до цієї події.

Після завершення богослужіння всі його учасники вирушили до сусіднього зі Славатичами села Мосьціце Дольне (Mościce Dolne). Святкування продовжилось у його центрі біля красивої будівлі сільської світлиці, поряд з якою й був споруджений пам'ятний знак на честь ювілею перших голендерських колоній Нейдорф-Нейбров.

Церемонія відкриття розпочалася національним гімном у виконанні духового оркестру, після чого до присутніх звернувся вїт гміни Славатичі Гжегож Кец (Grzegorz Kiec). У своєму виступі він привітав присутніх зі святом, а також подякував усім, хто взяв участь у підготовці та проведенні урочистостей. Найактивнішим із них було вручення пам'ятні відзнаки та подарунки. Серед наступ-

них промовців були начальник національної безпеки, міністр канцелярії президента Республіка Польща Павел Солох (Paweł Soloch), віцестароста Більського повіту Януш Скулімовський (Janusz Skólimowski), священники трьох названих вище парафій та інші офіційні особи.

Після завершення виступів настав кульмінаційний момент церемонії відкриття пам'ятника – розрізання символічної стрічки. Виконати цю почесну місію було надано вїту гміни Гжегожу Кецу, голові гмінної ради Йозефі Бучек (Józefa Buczek), солтису (старості) Мосьціц Дольних Томашу Луццевському (Tomasz Łuszczewski), представниці місцевих голендрів Ірені Полянській (Irena Polańska), представникам від делегацій з України, Білорусі, Росії і Товариства бузьких голендрів з ФРН. Цим дійством офіційна частина церемонії відкриття пам'ятного знака була завершена. Учасники та гості свята змогли прочитати текст, викарбуваний на пам'ятній плиті: «1617–2017. Пам'яті багатонаціональної спільноти надбужанських голендрів у 400 річницю поселення згідно з голландським законодавством материнських колоній Нойдорф і Нейбров (пізн. Мосьціце Дольне і Гурне) на основі привілею, виданого гр. Рафалом Лецинським. 8 червня 1617 року у Влодаві. Жителі гміни Славатиче, 3 червня 2017 р.»

1617–2017

Pamięci wielonarodowościowej społeczności Nadbużańskich Ołędrów w 400 rocznicę Lokacji na prawie holenderskim kolonii macierzystych Neudorf i Neubruch (późn. Mościce Dolne i Górne) na mocy przywileju wydanego przez hr. Rafała Leszczyńskiego w dniu 8 czerwca 1617 roku we Włodawie.

Mieszkańcy Gminy Sławatycze, 3 czerwca 2017 r.

Але програма святкувань передбачала ще багато цікавих пізнавальних та розважальних заходів. Присутні мали можливість познайомитися з виставкою давніх карт, підготовленою історичним відділом Музею Південного Підляшшя (Oddział Historyczny Muzeum Południowego Podlasia) Цікавий реферат під назвою «Голендри – 400 років над Бугом» (Ołędrzy 400 lat nad Bugiem) представив учасникам свята Антоній Хоронжий (Antoni Chorąży). Пан Антоній є одним з небагатьох нащадків місцевих голендрів, активний дослідник і популяризатор історії своїх предків та один з найактивніших організаторів та учасників святкового дійства. Гості свята разом з місцевими жителями посадили біля щойно відкритого пам'ятника верби, подивились жанрову сценку «3 життя голен-

дрерського села» у виконанні місцевих школярів, ознайомилися з результатами учнівського мистецького конкурсу «Мосьціце – історія і сучасність (Mościce – historia i współczesność)», познайомилися з виставкою малярських робіт Станіслава Хомічевського (Stanisław Chomiczewski), зробили прогулянку до Бугу, де отримали можливість спостерігати сплав голендерських човнів і взяти участь у символічному покладанні квітів на воду ріки, що символізувало пам'ять про голендрів, які впродовж чотирьох століть проживали на її берегах. Впродовж дня учасники та гості святкувань мали змогу послухати виступи різних художніх колективів, а також почастиватися смачними стравами голендерської кухні, приготованими гостинними жителями Мосьціц Дольних.

Особливо хотілося б відзначити влаштовану під відкритим небом унікальну етнографічну виставку, яка відображала господарські заняття та побут бузьких голендрів. Експонати для неї багато років збирав і підготував до свята вже згаданий вище місцевий краєзнавець Антоній Хоронжий. Виставка налічує сотні найрізноманітніших експонатів і цілком може стати основою етнографічного музею бузьких голендрів, якщо у майбутньому будуть знайдені можливості для втілення такої ідеї в життя. Сам же автор і організатор виставки із знанням справи і задоволенням розповідав відвідувачам про призначення тих чи інших знарядь праці та предметів побуту, пояснював механізм їхнього застосування і навіть демонстрував їх у дії.

У цілому свято на польському березі Західного Бугу вийшло цікавим, інформаційним та емоційним. У його підготовці та проведенні взяли участь уряд та рада гміни Славатичі, гмінна бібліотека та школа Славатич, товариство «Бужани», товариство розвитку гміни Славатичі, ряд інших громадських організацій та приватних осіб. Підтримку надали також центральні та повітові органи державної влади.

Інтернаціональна делегація голендрів цього ж дня отримала можливість здійснити коротку екскурсію місцями, де було ще кілька голендерських колоній польського Надбужжя – Лішна (Liszna), Сайовка (Sajówka) та Заньков (Zańków), відвідати Музей матеріальної культури Холмщини і Підляшшя поблизу села Холя (Muzeum Kultury Materialnej Chełmszczyzny i Podlasia w Holi), що знаходиться на території гміни Старий Брус (Stary Brus), а ввечері приємно провести час разом за вечерею під відкритим небом.

Наступного дня 4 червня міжнародна делегація голендрів вирушила до Білорусі, де й продовжилось відзначення 400-річного ювілею бузьких голендрів. Переїхавши мостом через Західний Буг на його правий берег і пройшовши необхідні фор-

мальності на польсько-білоруському кордоні, автобус з гостями вирушив до села Домачево Брестського району Брестської області. Не доїжджаючи села, автобус повернув до Західного Бугу, де колись знаходилась одна з перших двох голендерських колоній Нейбров. Самої колонії вже нема, але на окраїні лісу серед давніх дубів збереглося місце, де було її кладовище. Тут і зустрів гостей голова Домачевської селищної ради Володимир Хватик. Неподаляк на підвищенні виднівся вкритий білим покривалом пам'ятник. За кілька хвилин спільно з представниками від німецької та сибірської делегації голендрів він розпочав урочисту церемонію відкриття. Привітавши всіх присутніх короткою вітальною промовою, сільський голова Домачева передав слово голові Товариства бузьких голендрів Едуарду Бютову та представнику від делегації сибірських голендрів Леоніду Зеленту. Через кілька хвилин промовці зняли біле покривало з пам'ятника і всі присутні змогли його побачити, покласти квіти і зробити пам'ятні фотографії.

Сам пам'ятник має досить цікаву форму. Для виготовлення його проекту було запрошено професійного архітектора. Він запропонував варіант пам'ятника із чорного каменю на чотирьох рівнях. На першому рівні широка квадратна основа, на другому – невелика прямокутна підставка. На третьому рівні розташована кам'яна прямокутна плита з верхньою частиною у формі двоскатного даху, що символізує голендерську хату. На лицевому боці три висічені картини, що відображають найхарактерніші особливості господарства та побуту бузьких голендрів, написи російською та німецькою мовами «400 років Материнські колонії Нейдорф-Нейбров бузьких голендрів», а також ювілейні дати «1617–2017». І на четвертому рівні завершує цю архітектурну композицію шпиль евангелістсько-лютеранської кірхи з висіченим хрестом на лицевому боці. Пам'ятник був виготовлений на одному з місцевих каменерізних підприємств і встановлений напередодні ювілейних святкувань. Профінансували цей недешевий проект брати Кунци – нащадки однієї із голендерських сімей, що проживали тут у першій половині ХХ ст.

Після завершення церемонії відкриття сільський голова запросив гостей на обід до місцевого кафе «Сосни», де їх з хлібом-сіллю і теплими вітання зустріли працівники місцевого Будинку культури, а також вокальний колектив «Вечарына», який виконав для гостей кілька білоруських пісень.

Після обіду для гостей була запропонована коротка екскурсія до місцевої православної Свято-Лукінської церкви. Її настоятель Отець Дмитро Каратай розповів історію храму, наголосивши, що

дзвін на дзвіниці колись належав місцевій евангельській громаді голендрів і використовувався у їхній кірсі. Після руйнації протестантського храму дзвін вдалося врятувати від знищення, і він став служити місцевій православній громаді. Фактично дзвін залишився єдиною живою пам'яткою старої голендерської кірхи. На радість гостям настоятель храму дозволив їм подзвонити в нього, і над селищем залунало його приємне протяжне звучання. Ці звуки ніби переносили присутніх тут нащадків бузьких голендрів у ті далекі часи, коли цей дзвін збирав їхніх предків на богослужіння.

Завершенням програми перебування делегації голендрів на Брестчині стало відвідування інформаційно-екологічного центру «Республіканський заказник «Прибузьке Полісся» у селі Лепльовка, що неподалік Домачева. Він є складовою частиною біосферного резервату ЮНЕСКО «Західне Полісся», який включає в себе поліські ландшафти по обидва береги Західного Бугу трьох сусідніх країн: України, Білорусі та Польщі. Тут для гостей була запропонована екскурсія заповідною територією з її унікальним рослинним і тваринним світом та чудовими ландшафтами. А після її завершення місцевий вокально-інструментальний ансамбль подарував відвідувачам центру пісенний концерт. А завершився другий день голендерських святкувань у Білорусі фуршетом на березі мальовничого ставочка у тому ж таки інформаційно-екологічному центрі.

Після вечері у Білорусі делегація голендрів вирушила в Україну. На білорусько-українському кордоні несподівано сталася цікава ситуація, яка додала всім гарного настрою і показала, що нащадків голендрів можна зустріти у самих найнеочікуваніших місцях. Коли голендри із Сибіру проходили паспортний контроль, працівниця прикордонної служби здивовано звернула увагу на те, що кілька осіб мали одне і те ж прізвище «Зелент». Хоча для бузьких голендрів це звичне явище. А потім на радість і здивування всіх присутніх на контрольно-пропускному пункті вона несподівано зізналася, що її прізвище також «Зелент». У приємній і невимушеній розмові з'ясувалося, що вона кілька років тому вийшла заміж за чоловіка із Бреста, який мав голендерське родинне коріння. Голендри-сибіряки тут же запропонували їй приєднатися до них і продовжити мандрівку разом. Тепло розпорощавшись з «ноюю голендеркою» група продовжила шлях в Україну і пізно ввечері прибула в село Старовойтове, що поблизу українсько-польського прикордонного переходу Ягодин-Дорогуськ, де відпочивала у готелі «Ягодин».

5 червня святкування 400-річного ювілею перших голендерських колоній на Західному Бузі продовжилося у двох українських селах – Рівне та Забужжя Любомльського району Волинської об-

ласті. Поблизу цих сіл, що лежать неподалік Західного Бугу у XIX – першій половині XX ст. існували дві колонії голендрів – Замостичі та Забузькі Голендри. Цього дня особливо з нетерпінням і хвилюванням чекали учасники сибірської делегації. Адже всі вони були нащадками саме тих поселенців, які ще перед Першою світовою війною виїхали переважно з цих двох колоній до Іркутської губернії. Тому для них це була зустріч із землею свої предків, з малою батьківщиною своїх дідів і прадідів.

Першим міжнародну делегацію зустрічало село Рівне, на східній околиці якого з 1860 до 1940 р. існувала голендерська колонія Замостичі. Біля приміщення сільської ради гостей зустріли місцеві жителі разом з головою сільської ради Володимиром Книжук. Учні місцевої школи від імені усієї сільської громади вручили голові Товариства бузьких голендрів Едуарду Бютову традиційний український коровай, яким змогли тут же почастиватися всі прибулі. Сільський голова побажав гостям приємних вражень на українській землі і запросив їх до місцевого православного храму апостолів Петра і Павла, у якому напередодні приїзду делегації закінчилося вранішнє святкове богослужіння на честь релігійного свята Святої Трійці. Настоятель церкви протоієрей Василь Савчук привітав гостей, розповів про її історію та познайомив з особливостями інтер'єру. Після цього гості разом зі священником, сільським головою та мешканцями села вирушили до місця, де було споруджено пам'ятний знак.

Сільська рада відвела для його встановлення дуже гарне місце біля вже існуючого обеліска слави полеглим у Другій світовій війні односельчанам. Від центральної вулиці до накритого білим покривалом пам'ятного знака вела викладена з бруківки доріжка.

Церемонію відкриття пам'ятника проводив голова Рівненської сільської ради Володимир Книжук. Ще раз привітавши всіх присутніх, він наголосив, що встановлення нового пам'ятного знака у селі, – це не лише данина пам'яті тим голендерським поселенцям, які тривалий час проживали по сусідству з українцями Рівного, але й успішний результат першого спільного міжнародного проекту співпраці сільської ради з німецьким Товариством бузьких голендрів.

Наступним до виступу було запрошено історика, доцента Луцького технічного університету Михайла Костюка, який відзначив, що ювілей голендрів збігся з ще однією важливою подією в історії Європи – 500-річчям Реформації, а також показав взаємозв'язок між цими двома ювілеями. М. Костюк згадав також про перший приїзд до Рівного ще у 1998 р. братів Бютових – уродженців колонії Замостичі. Саме з цієї поїздки один

із братів Едуард став активно займатися вивченням історії своєї етнічної групи, написав кілька книг, поїхав до Сибіру, де знайшов і налагодив контакти з нащадками тих голендрів, які свого часу проживали у надбузьких колоніях. Згодом Едуард Бютов став одним з ініціаторів створення Товариства бузьких голендрів у Німеччині, а потім очолив його, і сьогодні разом з іншими бере участь у ювілейних святкуваннях. На завершення свого виступу М. Костюк подякував сільській раді і мешканцям села за допомогу у встановленні пам'ятного знака, який не лише вшановує цікаву сторінку з історії села, але й стане відтепер ще однією його окрасою і привабливим туристичним об'єктом.

Від районної влади учасників святкування привітав заступник голови Любомльської районної держадміністрації Олександр Герасимчук. Вітальне слово від делегації сибірських голендрів виголосив Михайло Зелент – один із нащадків колишніх жителів Замостич, що виїхали до Сибіру.

Після виголошених промов настав хвилюючий момент зняття покривала з пам'ятника. Виконати цю почесну місію сільський голова попросив двох нащадків колишніх жителів Замостич – Едуарда Бютова і Михайла Зелента. За кілька секунд усі присутні змогли побачити пам'ятний знак у формі прямокутної стели, на лицевому боці якої українською та німецькою мовами було викарбувано текст: *«З нагоди відзначення 500-річчя Реформації, 400-річчя перших голендерських колоній на Західному Бузі і на згадку про жителів колишньої колонії Замостичі, які впродовж 1860-1940 рр. у мирі та злагоді проживали поряд з українцями села Рівного»*. На зворотньому боці плити були викарбувані прізвища голендерських сімей, що проживали у Замостичах станом на 1940 р. Після цього настоятель місцевого православного храму апостолів Петра і Павла протоієрей Василь Савчук та пастор євангелічно-лютеранської церкви Христа-Спасителя у Луцьку Ігор Тараненко спільно провели обряд освячення пам'ятного знака. Після його завершення представники наймолодшого покоління сибірських голендрів Наталія Зелент та Олександр Ощепков піднесли до пам'ятника корзину квітів. Едуард Бютов та Михайло Костюк додали до квіткової композиції державні прапори України та Німеччини. А Михайло Зелент поклав поряд з пам'ятником пригорщу землі з їхнього голендерського поселення Піхтинськ як символ пам'яті про своїх предків, яких доля змусила покинути свій рідний волинський край.

Завершилася офіційна церемонія відкриття пам'ятника врученням нагород та подарунків. За дорученням Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України Михай-

ло Костюк вручив подяки громаді села Рівного, сільському голові Володимирі Книжуку та завідуючій сільської бібліотеки та місцевого музею Галині Сюмак, яка багато років невтомно збирала історію свого села та сусідньої колонії голендрів і розробляла сценарій ювілейних святкувань. А заступник голови правління Спілки бузьких голендрів Торстен Кюле вручив активним учасникам підготовки та проведення ювілею сувеніри.

Після завершення офіційної частини церемонії відкриття всі присутні змогли в деталях подивитися пам'ятник, а також із задоволенням зробити фотографії. Гості із Сибіру робили фото і на фоні зворотнього боку знака, де були прізвища їхніх предків.

Наступним пунктом свята у Рівному стали відвідини гостями місцевого етнографічного музею. Галина Сюмак ознайомила їх з музейними експозиціями, одна з яких була присвячена історії голендерської колонії Замостичі. Оглядаючи експонати етнографічної експозиції, гості з Сибіру часто повторювали одні і ті ж фрази: *«Це точно, як у нас. А це так, як було у нас вдома»*. Ці висловлювання зайвий раз свідчили, що бузькі голендри, проживаючи тривалий час по сусідству з українцями, запозичили в них великий пласт матеріальної і духовної культури, а також багато елементів декоративно-прикладного мистецтва.

Ще одним хвилюючим моментом святкувань у Рівному стало відвідання місцевості на східній околиці села, де колись знаходилася колонія Замостичі. Сьогодні тут поле, і майже нічого не нагадує про поселення голендрів. На місці колишнього голендерського кладовища росте ліс. На його околиці ще можна побачити рештки фундаменту лютеранської кірхи, а в глибині лісу – залишки кількох надгробних пам'ятників. Нащадки колишніх жителів колонії зі сльозами на очах ходили на землі, де колись стояли садиби їхніх предків. І на згадку брали із собою пригорщі землі, аби відвезти її до Сибіру на могили своїх рідних.

Схвильовані і сповнені емоцій гості їхали на обід до сусіднього з Рівним села Старовойтове, у якому проживає один з небагатьох місцевих нащадків бузьких голендрів Леонід Попко. Його родичі, власники місцевого бару «Вовчий перевіз», люб'язно запропонували гостям з різних куточків світу посмакувати стравами традиційної української кухні. Обід виявився не лише смачним, але й досить емоційним. А подарував гостям букет позитивних емоцій народний самодіяльний гурт «Надія» села Рівного (художній керівник Надія Козачук), учасниці якого представили концертну програму чудових українських народних пісень. Їх виконання так сподобалося гостям, що вони не тільки щиро аплодували самодіяльним артистам, але й просили заспівати ще. А сибірська голен-

дерка Тетяна Гільдебрандт вирішила у відповідь виконати кілька голендерських пісень, записаних у Піхтинську. Почувши їх, самодіяльні артистки стали підспівувати. Ці мелодії були їм добре знайомі, адже це були пісні українські. Але кульмінацією цього емоційного концерту стало виконання популярної «Пісні про матір» Ігоря Поклада на слова Бориса Олійника семирічною Владою Савосюк – племінницею Леоніда Попка. Її щирий і проникливий спів нікого не залишив байдужим, а багато хто із присутніх не зміг стримати сліз. Маленьку артистку нагородили найщирішими і найтривалішими аплодисментами. На такій щемливій хвилі довелося завершувати першу половину останнього ювілейного дня. Щиро подякувавши за чудове свято і щедре частування, гості рушили до Забужжя.

Дійство відкриття пам'ятного знака у Забужжі розпочалася у центрі села біля сільської ради. Неповдалік неї було змонтовано пам'ятний знак, до якого від дороги господарі проклали доріжку і висадили квіти. Атмосферу святковості та урочистості доповнювала гарна музика і чудові вишиванки на багатьох жителях села, які з нетерпінням чекали приїзду учасників святкувань. У перші ж хвилини після прибуття автобуса між гостями і господарями свята склалася тепла і привітна атмосфера. А коли старші із сибірських голендрів стали вітатися і перемовлятися з місцевими жителями українською мовою, якої їх навчили їхні батьки і якою розмовляли їхні діди та прадіди, що жили колись тут над Бугом, а потім і в Сибіру, то у натовпі з усіх боків стало лунає: *«Та ж вони по нашому балакають! Так вони наші, забузькі!»*. Ці фрази ще більше зблизили всіх присутніх і всі вони поруч один з одним спостерігали за церемонією відкриття пам'ятника.

Ведучим дійства був голова Забузької сільської ради Олександр Герун. Привітавши своїх земляків та гостей зі святом і побажавши їм приємних вражень від зустрічі з землею своїх предків, сільський голова надав слово для виступу історик Михайлу Костюку. У своєму виступі дослідник стисло виклав історію заснування у 1824 р. на березі Бугу неподалік українського села Забужжя однієї з перших на Волині голендерських колоній – Забузьких Голендрів. Розповів також про вміння голендрів освоювати низинні заболочені землі, що стало в пригоді їм місцевим поселенцям, які досить часто мусили боротися з розливами річки. У своєму виступі М. Костюк пояснив причини переселення частини місцевих голендрів до Сибіру перед Першою світовою війною та причини остаточного виселення місцевих голендрів взимку 1939–1940 рр. до Західної Польщі. Крім того, історик відзначив, що відкриття пам'ятного знака – це не лише увіковічення пам'яті про го-

лендерських поселенців на Західному Бугу, але й дійова форма збереження історичної пам'яті про рідний край. А нинішнє святкування, підкреслив він, є чудовим прикладом міжнародної співпраці між сільською радою українського села та німецькою громадською організацією. Причому прикладом, гідним для наслідування і в багатьох інших селах області.

Від делегації сибіряків виступив Петро Людвіг. Не приховуючи хвилювання, він розповідав про свого діда, уродженця Забузьких Голендрів, який у складі групи ходеків прибув до Іркутської губернії ще 1908 р., а потім переїхав туди разом зі своєю та ще з кількома сім'ями своїх односельчан. Зі спогадів діда малий Петро дізнався про перші важкі і голодні роки на новому місці, а також про далекий волинський край і рідну домівку діда на Бугом, за якою дід дуже сумував і мріяв ще хоч раз побачити. Зробити це йому не судилося, а от внуку більш ніж через сто років вдалося приїхати і вклонитися землі своїх предків. Виступ П. Людвіга був настільки щирим та емоційним, що багато присутніх витирали сльози.

Від гостей з Німеччини виступив Карл-Хайнц Хюнебург, предки якого також проживали у Забузьких Голендрах. Перед початком свята поруч з пам'ятником він з допомогою місцевих жителів змонтував невелику виставку цікавих старих фотографій, які зафіксували окремі фрагменти з життя поселенців у міжвоєнний період. Він також згадував, що його батько дуже сумував за своєю волинською домівкою, яку довелося покинути взимку 1939–1940 рр. А в 70-х роках минулого століття він разом із синами приїжджав на польський берег Бугу і довго вдивлявся на український прибузький луг, де вдалині виднілися кремезні дуби і каштан, який він посадив неподалік свого дому на згадку про одруження. До речі, цей каштан росте й досі і залишається єдиним живим свідком тих далеких часів, коли поруч з ним вирувало людське життя. І на завершення свого виступу К.-Х. Хюнебург представив присутнім дуже цікаву карту власного авторства. Він знайшов стару польську карту міжвоєнного періоду, на якій була вказана колонія Забузькі Голендри навіть з позначеннями будинків її жителів, і наклав її на сучасну карту цієї місцевості. Так колишня голендерська колонія була локалізована на сучасній карті.

Після завершення виступів настала мить відкриття пам'ятного знака. Зняти з нього біле покривало сільський голова запросив нащадків колишніх мешканців колонії Забузькі Голендри Карла-Хайнца Хюнебурга від німецької делегації, Петра Людвіга – від сибірських голендрів та голову Товариства бузьких голендрів Едуарда Бютова. За кілька секунд всі присутні змогли побачити кам'яну стелу, на лицевому бої якої були написи

ідентичного змісту українською та німецькою мовами: «З нагоди відзначення 500-річчя Реформації, 400-річчя перших голендерських колоній на Західному Бугу і на згадку про жителів колишньої колонії Забузькі Голендри, які впродовж 1824–1940 рр. у мирі та злагоді проживали поряд з українцями села Забужжя». На зворотньому боці кам'яної плити були висічені прізвиська голендерських сімей, які проживали у поселенні на момент їх виселення зимою 1940 р.

Після відкриття пам'ятного знака відбулася його освячення, яке спільно провели настоятель Забузького православного храму святого Олександра Невського протоієрей Іван Крошетецький та пастор євангелічно-лютеранської церкви Христа-Спасителя у Луцьку Ігор Тараненко. По завершенню обряду освячення юні нащадки колишніх забузьких голендрів сибірячки Тетяна Гільдебрант і Тетяна Зелент, а також місцеві жителі поклали квіти. А Карл-Хайнц Хюнебург та Михайло Костюк прикрасили корзину з квітами державними прапорами своїх країн.

Наступну частину свята представили учні місцевої школи. Родзинкою їхнього виступу було перше публічне і офіційне виконання німецькою мовою «Гімну бузьких голендрів», текст якого на прохання Товариства бузьких голендрів написав луцький германіст і професійний перекладач Олександр Міщук. Текст гімну було вирішено покласти на мелодію української народної пісні «Розпрягайте хлопці коні». Результат виявився дуже вдалим і всі присутні нагородили виконавців бурхливими аплодисментами.

Але особливо ефектним завершення церемонії відкриття пам'ятного знака було звучання неофіційного гімну Волинського краю – пісні самодіяльного волинського композитора Степана Кривенького «Волинь моя». Коли діти почали співати, їй підхопили всі присутні і спонтанно утворився великий хор, який дружно і дуже емоційно виконав цю чудову пісню. Навіть гості свята з натхненням підспівували, особливо приспів, текст якого дуже швидко всім запам'ятався. У багатьох присутніх від позитивних емоцій і розчулення на очах брили слези. Ця чудова волинська пісня на кілька хвилин створила унікальну атмосферу єднання людей різних країн, які народилися та проживали за тисячі кілометрів один від іншого і раніше ніколи не зустрічалися. Пісня народила у душах тих, хто вперше ступив на землю своїх предків, відчуття рідної, батьківської землі. І пізніше багато хто із гостей відверто в цьому зізнавався, підкреслюючи, що саме на волинському березі Західного Бугу вони почувалися, як дома, як на своїй батьківщині.

Завершилось офіційне дійство відкриття пам'ятника у центрі Забужжя врученням подяк та

сувенірів найактивнішим організаторам та учасникам ювілейних святкувань. Михайло Костюк за дорученням Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України вручив подяки «За збереження історичної спадщини рідного краю і з нагоди відзначення 400-ліття перших голендерських колоній на Західному Бугу» громаді села Забужжя, педагогічному та учнівському колективу Забузької ЗОШ I–III ступенів Любомльського району та вчительці німецької мови Галині Іванівні Личманюк. Такі ж подяки були вручені Товариству бузьких голендрів, його голові Едуарду Бютову, заступнику голови Товариства Торстену Кюле, секретарю Товариства Ельке Бланк, а також Піхтінському музею голендрів. Пам'ятні сувеніри від Товариства бузьких голендрів були вручені багатьом активістам святкувань. Після цього гості та місцеві жителі змогли зробити десятки фотознімків біля нового пам'ятника.

Наступним пунктом програми перебування делегації голендрів у Забужжі були відвідини місця колишнього голендерського кладовища, яке розташовувалося неподалік північної околиці села Забужжя. Сьогодні ця місцевість знаходиться на краю лісу. На жаль, час і коріння дерев зруйнували надгробні пам'ятники, і про те, що тут було колись кладовище, нагадують щовесни лише багаторічні квіти, які цвітуть тут вже майже вісім десятиліть, після того, як голендри покинули Волинь. Ще навесні з ініціативи сільського голови на цьому місці було встановлено добротний дерев'яний хрест, на якому прикріпили табличку з написами українською та німецькою мовами «На цьому місці знаходилось євангелічно-аугсбурзьке кладовище голендерської колонії Забузькі Голендри (1824–1940). Вічна пам'ять!». Територію навколо хреста обгородили, і тепер це місце також стало своєрідним пам'ятним знаком про колишніх колоністів. Після прибуття учасників свята до хреста православний і лютеранський священики провели короткий обряд його освячення, а гості поклали квіти. На завершення всі присутні вшанували пам'ять похованих тут поселенців хвилиною скорботного мовчання.

Залишивши узлісся, сільський голова повів гостей до широкого прибузького луку, на якому і знаходилися колись садиби та земельні наділи голендрів. Поглядам присутніх відкрилася широка долина Західного Бугу. На жаль, єдиною живою пам'яткою від колишнього поселення залишився розлогий каштан, про який розповідав у своєму виступі Карл-Хайнц Хюнебург. І тут, на колишніх голендерських землях, знову зазвучали розповіді про життя колонії. Але невблаганний час змусив усіх учасників повернутися до села.

Автобус з делегацією голендрів під'їхав до місцевої школи. Її директор Наталія Даниш за-

просила гостей оглянути шкільну музейну експозицію про історію села. Відчувалося, що колектив сільських педагогів та учнів ретельно і відповідально готувалися до свята. Коментарі біля стендів та експонатів робили школярі. Частина музейної експозиції була присвячена й історії колонії Забузькі Голендри. Над нею особливо багато працювала вчителька німецької мови Галина Личманюк, яка вже багато років підтримує контакти з нащадками колишніх поселенців та збирає матеріали про історію колишньої колонії. На завершення цікавої екскурсії Карл-Хайнц Хюнебург подарував для шкільного музею цілу колекцію унікальних старих фотознімків міжвоєнного періоду, серед яких були фото не лише про колонію Забузькі Голендри, але й про село Забужжя. А місцевий священик передав голендрам-сибірякам для їхнього музею у далекому Піхтинську вищитого місцевими жителями рушника, як символ пам'яті про колишніх поселенців і про цю унікальну за своєю теплою, родинною атмосферою зустріч на землі своїх предків.

А на завершення цього святкового дня сільський голова та директор школи, як гостинні господарі, запросили гостей до шкільної їдальні похачуватися смачними волинськими стравами, а також послухати концерт, підготовлений вчительками та учнями місцевої школи. Але дуже швидко артистам-аматорам стали підспівувати й гості із Сибіру. І це було не дивно. Адже багато українських пісень вони знали ще з дитинства, тому що були вони привезені до Сибіру з Волині їхніми предками. І це робило атмосферу зустрічі ще більш теплою, невимушеною і привітною. Багато хто із присутніх гостей, не приховуючи своїх емоцій, щиро говорив про відчуття великої і дружньої родини, яка знову вернулася до рідного дому після

вимушеної і тривалої розлуки. На жаль, програма ювілейних святкувань підходила до завершення, хоча розставатися не хотілося нікому. Керівники німецької та сибірської делегації голендрів щиро подякували організаторам та учасникам цього чудового свята. Після теплих слів прощання та щирих взаємних побажань автобус з гостями рушив у напрямку українсько-польського пункту перетину кордону Ягодин – Дорогуськ. Гості свята поверталися на ночівлю до Польщі.

Міжнародні ювілейні святкування 400-річчя перших голендерських колоній на Західному Бузі завершилися. Їх учасники і гості одностайно позитивно відзначили масштабну організаторську роботу Товариства бузьких голендрів, яке змогло залучити до підготовки та проведення святкових заходів місцеві органи самоврядування, а також науковців та краєзнавців прибузьких регіонів України, Білорусі та Польщі. Саме завдяки такій успішній міжнародній співпраці ювілейні святкування мали цікаву і насичену пізнавальну програму. Вони сприяли популяризації не лише історії етнічної групи бузьких голендрів, але й історії тих регіонів трьох сусідніх прибузьких держав, де знаходилися голендерські поселення. В усіх трьох країнах були відкриті пам'ятні знаки, які стали новими туристичними об'єктами. Це дає можливість у майбутньому створити цікавий міжнародний туристичний маршрут і сприяти розвитку етнічного туризму в цих сусідніх регіонах. Святкування висвітлювалися у засобах масової інформації усіх трьох країн. Вони стануть новим поштовхом для подальших наукових та краєзнавчих досліджень історії бузьких голендрів. А досвід їх проведення вартий вивчення та популяризації, зважаючи на багату і цікаву історію національних меншин в Україні.

Бібліографічні посилання

1. **Галеткіна, Н. Г.** Бужские голендры в Сибири и Германии / Н. Г. Галеткіна // Земля Иркутская. – 1997. – № 7. – С. 45–46.
2. **Mutterkolonie Neudorf und Tochterkolonien e. V. (Bugholendry)** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bugholendry.de/>
3. **Надольська, В.** Забузькі голендри на Волині: походження, господарство, культура / В. Надольська // Краєзнавство. – 2013. – № 1. – С. 167–172. **Остапюк, О.** Голландці на Любомльщині / О. Остапюк // Актуальні проблеми географії, екології, історії Великої Волині. Науковий збірник «Велика Волинь». – Житомир, 2003. – С. 284–287. **Остапюк, О.** З історії евангелістсько-аугсбурзької общини в Любомльському повіті / О. Остапюк // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль в історії України та Волині: наук. зб.: матеріали XXV Волинської обласної історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 720-й річниці першої писемної згадки міста Любомля і 800-й річниці першої писемної згадки Угровська, м. Любомль, 25 жовт. 2007 року. Вип. 25. – Луцьк, 2007. – С. 53–55. **Кузнєцов, В. М.** Олександрівські голендри: хто вони і чи залишаться пам'ять про них / В. М. Кузнєцов // Німці

в історії Волині. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк 1–2 жовтня 2015 р. / за наук. ред. М. П. Костюка. – Луцьк, 2016. – С. 384–394. **Коршунова, Л. И.** Бужские голендры в Восточной Сибири / Л. И. Коршунова // Німці в історії Волині. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк 1–2 жовтня 2015 р. / за наук. ред. М. П. Костюка. – Луцьк, 2016. – С. 379–393. **Хвас, Люба.** Нащадки бузьких голендрів [Електронний ресурс] / Люба Хвас // Волинь. – 2011. – 12 травня. – № №1231. Режим доступу: <http://archive.volyn.com.ua/printver.php?rub=5&article=0&arch=1298>

У Любомлі на честь 500-річчя Реформації відкрили два пам'ятні знаки. Фото [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hroniky.com/news/view/8363-u-liubomli-nachest-500-richchia-reformatsii-vidkryly-dva-pam-iatni-znaky-foto>

4. **Schultz, E. H.** Kronika zboru ewangelicko-luterskiego Nejdorfskiego / E. H. Schultz // **Zwiastun Ewangeliczny.** – Warszawa, 1902. **Michalowski, G. Jarmoszewicz** / G. Michalowski, T. Jarmoszewicz. Slawarycze. 1499–1999. – Slawatyce, 1999. **Ścibor-Rylski, Lech.** Moi ołędrzy / Lech Ścibor-Rylski Warszawa. – 2017. **Tarkowski, Paweł.** Neydorf i Neybrow – dawne osady holenderskie nad Bugiem [Електронний ресурс] /

- Paweł Tarkowski. – Режим доступа: <http://www.drohiczyntn.pl/images/DPN06/439-450.pdf> **Choraży, Antoni.** Nadbużańscy olendrzy z Mościc Dolnych i Górnych (d. Nejdorf i Nejbrow) [Электронный ресурс] / Antoni Choraży. – Режим доступа: <http://neubrow.domachevo.com/historu-neudorf-antony-pl.htm> **Nadbużańscy Olendrzy.** Rolnicy, budowniczoowie, rzemieślnicy i melioranci. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.slideshare.net/NSK-Nekla/nadbuasacy-oldrzy-rolnicy-budowniczoowie-rzemielnicy-i-melioranci> **Jaszczuk, Karolina.** Olendrzy mają swój jubileusz. Od 400 lat zamieszkują dolinę nadbużańską [Электронный ресурс] / Karolina Jaszczuk. – Режим доступа: <http://www.biala24.pl/artykul,olendrzy-maja-swoj-jubileusz-od-400-lat-zamieszkujaja-doline-nadbuzanska,30559> **400 lat Nadbużańskich Olendrów** [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://konik.pl/400-lat-nadbuzanskich-olendrow,3457.html> **Mościce Dolne** turystyczną perłą [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://slawatyce.pl/asp/pl_start.asp?typ=13&sub=21&subsub=0&menu=13&artykul=589&akcja=artykul **Relacja z obchodów 400 rocznicy osadnictwa olęderskiego w gminie Sławatyce, które odbyły się w dniu 3 czerwca 2017r.** [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://slawatyce.pl/asp/pl_start.asp?typ=13&menu=13&dzialy=13&akcja=artykul&artykul=596
5. **Розенблат, Е. С.** «Вольные голендры» на Брестчине: история колоний Нейдорф и Нейбров / Е. С. Розенблат // Личность в истории: героическое и трагическое: сборник материалов Пятой международной научно-практической конференции, посвященной 20-летию исторического факультета, Брест, 23–24 ноября 2011 г. – Брест: БрГУ им. А. С. Пушкина, 2012. – С.187–192. **Вертейко, Е. Е.** Именник брестских «олендров» (жителей колоний Нейдоф и Нейбров) в 1-й половине XX в. / Е. Е. Вертейко // *Весті БДПУ.* – Серія 1. – 2015. – № 4. – С. 59–63. **Розенблат, Е. С.** Истории Голландских поселений на Брестчине [Электронный ресурс] / Е. С. Розенблат, Р. К. Войтишко. – Режим доступа: <http://www.neubrow.domachevo.com/historu-golendry-ru.htm> **Гісторыя калоній Нейдорф-Нэйбров на Бузе** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://neubrow.domachevo.com/> **Лютеранское кладбище Бужских Голендров на Брестчине.** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.realbrest.by/novosti/istorija-brestra/lyuteranskoe-kladbische-buzhskih-golendrov-na-brestchine.html> **«Голендры» готовятся отметить 400-летие своей колонии под Домачево** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bvn.by/news/kaleidoscope/golendry-gotovyuatsya-otmetit-400-letie-svoey-kolonii-pod-domachevo/> **Поклонились потомки «голендрам»** [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.zara-bug.by/poklonilis-potomki-golendram/>
6. **Князев, А. Д.** Сибирские голендры / А. Д. Князев. – Пекин, 2014. **Тихонов В. В.** Пихтинск. Судьбы через поколения... / В. В. Тихонов, А. Ш. Ахметов, П. М. Людвиг; ред.-сост. Л. И. Коршунова [и др.]; ГУК Архитектурно-этнограф. музей «Тальцы»; МО «Залар. р-н». – Иркутск: [s. n.], 2008. **«Пихтинские голендры»: поиски исторической родины // Мигранты и принимающее общество в Байкальской Азии:** сборник научных статей. – Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН, 2011. – С. 159–178. **Бютов, Э.** Происхождение и история бужских голендров / Э. Бютов // Тальцы. – 2004. – № 4. – С. 3–22. **Шостакович, Б.** Голендры: этимология термина и понятия / Б. С. Шостакович // Тальцы. – 2004. – № 4. – С. 24–26. **Макогон, Г. Н.** Традиция Пасхи в Пихтинске / Г. Н. Макогон, Е. В. Людвиг, Н. И. Людвиг // Тальцы. – 2004. – № 4. – С. 40–46. **Басина, Л. Г.** «Холендерские» дома в Сибири: архитектурный анализ / Л. Г. Басина // Тальцы. – 2004. – № 4. – С. 47–55. **Тихонов, В. В.** К вопросу о музеефикации сохранившихся элементов материальной и духовной культуры голендров Предбайкалья / В. В. Тихонов // Тальцы. – 2004. – № 4. – С. 116–124. **Галеткина, Н. Г.** Бужские голендры: в поисках утраченной идентичности / Н. Г. Галеткина // Восток и Россия: Взгляд из Сибири. Материалы и тез. Докл. К науч.-практ. Конф. – Иркутск, 1996. – С. 370–374. **Галеткина, Н. Г.** Бужские голендры в Сибири и Германии / Н. Г. Галеткина // Земля Иркутская. – 1997. – №7. – С. 45–56. **Галеткина, Н. Г.** Бужские голендры: в поисках идентичности / Н. Г. Галеткина // Вестник Евразии. – 1998. – №1–2 (4–5). – С. 55–75. **Галеткина, Н. Г.** «Пихтинские голендры»: поиски исторической родины / Н. Г. Галеткина // Мигранты и принимающее общество в Байкальской Азии. – Улан-Удэ, 2011. – С. 159–178. **Исхаков, С. М.** Голландцы в России в XVIII–XX вв. // Исторический вестник. – М., 2013. – Том пятый [152]. Жизнь в тени вождей. – С. 234–249. **Соловьёва, О.** Бужские голендры / О. Соловьёва // Отечественные записки. – 2005. – № 6. – С. 30–37. **Тихонов, В. В.** Этнографический музей «Усадьба голендра Гимборга – переселенца периода столыпинской аграрной реформы» / В. В. Тихонов. – Иркутск, 2013. **Этническая идентичность локальных переселенческих групп: вершининские поляки и пихтинские голендры** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pandia.ru/text/78/016/72975-3.php> **Голендры.** Линии жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://strana.ru/journal/22972622>
7. **Breyer, A.** Die deutschen Hollandiren im Gebiet von Mittelpolen und Wolhynien / A. Breyer. – **Volksfreund**lender, 1933. **Kuhn, W.** Die Anfänge von Neudorf am Bug / W. Kuhn // Deutsche Monatshefte in Polen. – 1937/1938. – № 4. – S. 538–544. **Holz, Helmut.** Die Bughauländer – Erste Protestanten Ostpolens / H. Holz // Wolhynische Hefte. – 1990. – № 6. – S. 52–54. **Bütow, Eduard.** Bug-Holländer in Wolhynien. Spuren und Geschichte / Eduard Bütow. – 2002. **Bütow, Eduard.** Wolhynien und Bug-Holländer. Geschichte und neue Spuren Erschienen / Eduard Bütow. – 2007. **Bütow, Eduard.** Bug-Holländer in Ostsibirien / Eduard Bütow. – 2009. **Bütow, Eduard.** Bug-Holländer. Holendry – Oledry – Golendry / Eduard Bütow. – Selbstverlag, 2012. **Grundsätze und Philosophie des Vereins Bugholendry** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bugholendry.de/> **Костюк, Михаил.** Бужские голендры – островок уникальной истории в Восточной Сибири [Электронный ресурс] / Михаил Костюк. – Режим доступа: <http://www.bugholendry.de/html/ProjekteVeranstaltung/Sibirien%202014/2014-Michael%20K..pdf>
8. **Rijs, Bart.** Het Hemels Vaderland. Hollanders In Siberië / Bart Rijs. – Uitg Eldorado, 2007.

Костюк Михайло Петрович,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри гуманітарних наук та права

Луцького національного технічного університету

Надійшла до редакції 27.06.2017